

PENSIYA TA'MINOTI TIZIMIGA TUSHADIGAN IJTIMOIIY SOLIQ STAVKALARI MIQDORLARINING NOMUTANOSIBLIGI VA OPTIMAL IJTIMOIIY SOLIQ STAVKASI BELGILASH MASALALARI

Islomov Rustam G'ulomboevich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Pensiya ta'minoti tizimi zamonaviy iqtisodiyotda ijtimoiy himoya siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizimning samarali va barqaror faoliyat yuritishi, avvalo, unga yo'naltiriladigan moliyaviy resurslar hajmi hamda ularning to'g'ri shakllanishiga bog'liq. Bunda ijtimoiy soliq alohida ahamiyat kasb etadi, chunki aynan shu turdagi majburiy to'lovlar orqali pensiya fondi shakllantiriladi. Shu bilan birga, ijtimoiy soliq stavkalarining nomutanosibligi tizimning muvozanatini buzib, iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni yuzaga keltiradi. Shu sababli optimal ijtimoiy soliq stavkasini belgilash masalasi dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy soliq davlat tomonidan pensiya, nafaqa va boshqa ijtimoiy to'lovlarni moliyalashtirish maqsadida undiriladigan majburiy to'lov bo'lib, u pensiya tizimini moliyaviy jihatdan ta'minlash, ijtimoiy tenglikni qo'llab-quvvatlash va aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Biroq soliq stavkasining darajasi ikki tomonlama ta'sirga ega: bir tomondan, stavka yuqori bo'lsa, davlat budjetiga tushumlar ortadi va pensiya tizimi barqarorroq moliyalashtiriladi, ikkinchi tomondan esa bu ish beruvchilar va xodimlar uchun ortiqcha moliyaviy yuk bo'lib, iqtisodiy faollikni susaytirishi mumkin. Aksincha, stavkaning pastligi pensiya fondi daromadlarining yetarli shakllanmasligiga olib keladi.

Ijtimoiy soliq stavkalarining nomutanosibligi bir qator omillar bilan bog'liq. Avvalo, demografik jarayonlar muhim rol o'ynaydi. Aholining qarish tendensiyasi, ishlovchi aholining kamayishi va pensiya yoshidagi fuqarolar ulushining ortishi

natijasida “ishlovchi–nafaqaxo‘r” nisbati yomonlashadi. Bu esa pensiya tizimiga tushayotgan yukni oshiradi. Bundan tashqari, soya iqtisodiyotining mavjudligi ham muhim muammolardan biridir. Norasmiy bandlik va yashirin daromadlar keng tarqalgan sharoitda ijtimoiy soliq tushumlari kamayadi, bu esa tizimning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, soliq yukining notekis taqsimlanishi, ya’ni ayrim sohalarga berilgan imtiyozlar yoki kichik va yirik biznes o‘rtasidagi tafovutlar ham nomutanosiblikni kuchaytiradi. Ish haqi darajasining pastligi ham muhim omillardan biri bo‘lib, past daromadlar soliq bazasini qisqartiradi va natijada pensiya fondiga tushumlar kamayadi.

Mazkur nomutanosibliklar iqtisodiyotda bir qator salbiy oqibatlariga olib keladi. Xususan, pensiya tizimida defitsit yuzaga keladi va bu davlat budjetidan qo‘shimcha mablag‘ ajratishni talab etadi. Shu bilan birga, yuqori soliq yukidan qochish maqsadida norasmiy bandlik kengayadi, bu esa iqtisodiyotning “soya” sektorini kengaytiradi. Natijada investitsion muhit yomonlashadi, iqtisodiy o‘shish sekinlashadi va aholining turli qatlamlari o‘rtasidagi daromadlar tafovuti ortadi.

Shu nuqtai nazardan, optimal ijtimoiy soliq stavkasini belgilash zarurati yuzaga keladi. Optimal stavka shunday darajani anglatadiki, bunda pensiya tizimi yetarli darajada moliyalashtiriladi, biroq iqtisodiy subyektlarga ortiqcha yuk tushmaydi va iqtisodiy o‘shish uchun to‘siqlar yuzaga kelmaydi. Bunday stavkani aniqlashda fiskal barqarorlik, iqtisodiy rag‘batlantirish, ijtimoiy adolat va bandlikka ta’sir kabi mezonlar hisobga olinishi lozim. Ya’ni pensiya fondi daromadlari va xarajatlari muvozanatda bo‘lishi, soliq stavkasi biznes faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmasligi, soliq yukining adolatli taqsimlanishi hamda norasmiy bandlikni rag‘batlantirmasligi zarur.

Optimal stavkani belgilashda turli ilmiy va amaliy yondashuvlardan foydalaniladi. Jumladan, iqtisodiy-matematik modellashtirish orqali soliq stavkasi va tushumlar o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi, bunda Laffer egri chizig‘i muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, xalqaro tajribani o‘rganish ham katta ahamiyatga ega, chunki turli davlatlarda qo‘llanilayotgan pensiya tizimlari va soliq siyosati optimal yechimlarni aniqlashga yordam beradi. Bundan tashqari, aktuar

hisob-kitoblar asosida demografik prognozlar, umr davomiyligi va kelajakdagi pensiya to'lovlari hajmi baholanadi.

Mazkur muammoni hal etish uchun bir qator amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Avvalo, ijtimoiy soliq stavkalarini differensiallashtirish, ya'ni iqtisodiyotning turli sektorlariga moslashuvchan yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiq. Shuningdek, soya iqtisodiyotini qisqartirish orqali soliq tushumlarini oshirish mumkin, bunda raqamlashtirish va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Pensiya tizimini diversifikatsiya qilish, ya'ni davlat pensiyasi bilan bir qatorda xususiy jamg'arma tizimini rivojlantirish ham tizim barqarorligini oshiradi. Bundan tashqari, rasmiy bandlikni kengaytirish orqali ish haqi fondini oshirish va soliq bazasini kengaytirish zarur. Eng muhimi, soliq stavkalarini keskin o'zgartirmasdan, bosqichma-bosqich optimallashtirish orqali iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy soliq stavkalarining nomutanosibliigi pensiya ta'minoti tizimining barqarorligiga jiddiy tahdid soladi. Optimal ijtimoiy soliq stavkasini belgilash esa iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy adolat va fiskal barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim jarayondir. Shu bois bu masala chuqur ilmiy tahlil va kompleks yondashuv asosida hal etilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: 2020 (amaldagi tahrir).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining pensiya tizimini isloh qilishga oid farmon va qarorlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi materiallari va rasmiy hisobotlari.
4. O'zbekiston Respublikasi Pensiya jamg'armasi ma'lumotlari va statistik to'plamlari.
5. Barr, N. (2012). *The Economics of the Welfare State*. Oxford University Press.
6. Feldstein, M. (2005). *Structural Reform of Social Security*. Journal of Economic Perspectives.

7. Stiglitz, J. (2000). *Economics of the Public Sector*. W.W. Norton & Company.
8. Lindbeck, A., Persson, M. (2003). *The Gains from Pension Reform*. Journal of Economic Literature.
9. Holzmann, R., Hinz, R. (2005). *Old-Age Income Support in the 21st Century*. World Bank Publications.